

УДК 811.161.2 -31:81'42

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.4.10>**Тетяна НАУМОВА**

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та слов'янської філології, Приазовський державний технічний університет

ORCID: 0000-0001-7161-004X

**«ОТРУТА, ЩО ЧОРНИМИ ВЕРВЕЧКАМИ ВИСОТУВАЛАСЯ
З БЕЗЛІЧІ ДИМАРІВ» (МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ
НАГНІТАННЯ СТРАХУ В РОМАНІ ЮРІЯ ДАЦЕНКА
«ПАСТКА ДЛЯ РІЗНИКА»)**

У статті розглянуто основні мовно-стилістичні засоби творення й нагнітання емоційного стану страху в романі Ю. Даценка «Пастка для різника». Мета дослідження – виявити стилістичні особливості реалізації емоційного стану страху у художніх творах жанру горор. У статті на матеріалі роману Юрія Даценка «Пастка для різника» розглядаються стилістичні прийоми, використовувані автором для створення емоційного напруження в тексті твору. Крім цього, аналізуються особливості стилістичних засобів для нагнітання атмосфери страху та інших негативних емоцій. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що й сьогодні література в жанрі горор не втрачає своєї популярності, більше того, багато творів даного жанру знаходять своє втілення на екрані. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в результаті аналізу було виявлено ряд стилістичних прийомів, що застосовуються для створення напруженої психологічної атмосфери в романі Юрія Даценка «Пастка для різника». Під час роботи над статтею були використано методи суцільної вибірки та контекстуального аналізу. Було проаналізовано мовно-стилістичні засоби зображення таких емоційно-психологічних станів як втеча та страх, тягар спогадів, відсторонення, внутрішня темрява, життєвий ритм, полювання на живу істоту як сенс існування тощо. У результаті доведено, що стилістичні прийоми, які використовуються автором протягом усього сюжету, сприяють нагнітання атмосфери страху та емоційного напруження пристрастей.

Ключові слова: мовно-стилістичні засоби, експресивні, образотвірні засоби, Юрій Даценко, горор, стилістика тексту.

**Tetyana Naumova. "THE POISON, BLACK LINES RISING FROM MANY CHIMNEYS"
(MOVEMENT-STYLISTIC WAYS OF INCITING FEAR IN YU. DATSENKO'S NOVEL
"TRAP FOR THE RIPPER")**

The article examines the most important linguistic and stylistic techniques used to create and evoke emotional danger in the novel by Yu. Datsenko «Trap for the ripper». The aim of the work is to identify the stylistic features of the implementation of the emotional state of fear in works of the horror genre. The article is based on the novel by Yuri Datsenko «Trap for the ripper» and examines the stylistic techniques used by the author to create emotional tension in the text of the work. In addition, the ability of stylistic techniques to arouse fear and other negative emotions is analyzed. The relevance of the research topic lies in the fact that the literature of the «horror» genre has not lost its popularity even in modern conditions and many of these genres are released on screens. The scientific novelty of the study lies in the fact that the analysis revealed several stylistic techniques for creating a tense psychological atmosphere in the novel by Yuri Datsenko «Trap for the ripper». During the work related to this article, we used continuous sampling and contextual analysis. In the aspect of contrastive comparison, the author analyzes the linguistic and stylistic means of depicting such emotional and psychological states as escape and fear, the burden of memories, alienation, inner darkness, life rhythm, and the hunt for a living being as the meaning of existence. This indicates that the stylistic techniques used by the author in the plot contribute to the creation of an attractive atmosphere of fear and emotional tension.

Key words: linguistic and stylistic techniques, expression, visual techniques, Yuriy Datsenko, horrors, text stylistics.

Постановка проблеми. Основний принцип літератури жанру горор полягає в тому, щоб зацікавити читача і вразити його. Юрій Даценко втілює цей принцип у своєму романі, підтримуючи динамічність розповіді, і цим не дає читачеві послабити свою увагу до кінця сюжету. Автор не лише досягає своєї основної мети – справити враження на читача, але також створює образний сюжет з глибоким змістом, торкається психологічних мотивів поведінки своїх героїв і досліджує їх внутрішній світ.

Застосування лексико-стилістичних засобів є одним з найбільш важливих та поширених тактик у художній літературі жанру горор, саме мовні засоби допомагають читачеві домальовувати авторську картину у своїй уяві, поринати у світ ілюзій та фантазій. Використання з цією метою відповідних лексико-стилістичних засобів – одна з ефективних тактик реалізації основної стратегії при передачі сенсу та авторського задуму.

Для нас цікавим було з'ясувати, якими саме мовними засобами користується автор для досягнення своєї мети – нагнітання атмосфери страху та інших негативних емоцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці страху присвячено роботу як українських, так і закордонних літературознавців, серед яких М. Бьонемарк, Д. Д. Джонсон, С. Т. Джоші, Ю. Івате, К. Левін, О. В. Матвієнко, С. Монк, Е. Мюррей, Н. Т. Пахсарьян, І. Шен, М. Уер. Значний інтерес до цього питання виявляли також лінгвісти Дж. Доув, Д. Лодж, М. Стернберг тощо. Однак і досі залишається відкритим питання про сутність феномену «саспенс» (очікування, напруження, тривога) та його природу – чи є він більшого лінгвістичним (М. Тулан, Дж. Томсон) або психологічним (Р. Герріг, Дж. Паблос).

У літературознавчих дослідженнях розглядаються особливі риси жанру літератури жахів, його типові сюжетні схеми та підходи до формування художньої картини світу. Наприклад, у своїй роботі «Жанрові особливості літератури жахів» [7] А. Трофименко розкриває типологію персонажів, організацію просторово-часової структури та емоційний вплив на читача як ключові принципи класифікації цього гатунку художньої літератури.

Дисертація Олени Божко «Лінгвальна репрезентація атмосфери саспенсу в англійських художніх творах жанру горор: семантико-когнітивний аспект» [1] аналізує семантико-когнітивні характеристики мовного представлення атмосфери напруження та страху в англійській літературі. У дослідженні представлено аналіз вербальних засобів створення напруги, моделювання концептуальної системи жаху, а також виявлення схованих значень, які лежать в основі створення концептуального простору тривоги, напруженого очікування, жаху тощо.

У роботі «Текстова репрезентація атмосфери саспенс у романі Сьюзен Гілл «Туман у дзеркалі»» О. Марчак [5] виокремлює застосування спеціальних засобів вербалізації, за допомогою яких автор передає атмосферу напруження і страху, щоб заволодіти увагою читача. До них належать опис причини виникнення жаху, сигналізація про небезпеку та акцентуація на незрозумілості та невідомості.

З точки зору перекладознавства, А. Гудманян і А. Іванова [3] досліджують особливості жанру літератури жахів, акцентуючи увагу на головних принципах її перекладу, зокрема на створенні ефекту страху та напруженого очікування, що є основою жанрової специфіки,

спрямованої на відтворення атмосфери тривоги, емоційного напруження, які формують ключові аспекти сприйняття читачем літературного твору цього напрямку.

Практичне значення пропонованої розвідки полягає в можливості використання цих матеріалів у розробці курсів з лінгвістичної підготовки спеціальних курсів з художнього редагування, створенні навчальних матеріалів для студентів, а також для вдосконалення методів аналізу художніх текстів.

Мета пропонованого дослідження полягає у виявленні стилістичних особливостей реалізації емоційного стану страху в художніх творах жанру горор. У статті на матеріалі роману Ю. Даценка «Пастка для різника» [4] розглядаються стилістичні прийоми, що використовуються даним автором для створення емоційної напруги в тексті твору. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в результаті аналізу було виявлено низку мовно-стилістичних прийомів, які застосовуються для створення напруженої психологічної атмосфери у романі Юрія Даценка. У результаті доведено, що стилістичні прийоми, які використовуються автором протягом усього сюжету, сприяють нагнітання атмосфери страху та емоційного напруження пристрастей.

Виклад основного матеріалу. Жанр літератури жахів, як і інші популярні жанри, має свої особливості, що відрізняють його від інших літературних напрямів. У його основі лежить прагнення вселити в читача почуття жаху, яке може бути досягнуто найрізноманітнішими способами. Це і несподівані повороти сюжету, і загальна похмура атмосфера твору, і зображення психологічних розладів або фізичних травм тощо. У літературі жахів, як і в багатьох інших жанрах, автори представляють читачам сцени конфлікту між добром і злом. Однак якщо в інших жанрах цей конфлікт може бути представлений доволі неоднозначно, то в літературі жахів він, як правило, чітко окреслений, а інколи навіть перебільшений. У літературі жахів часто присутній абсолютний негативний герой (антигерой), наприклад, божевільний або істота з іншого світу, і позитивні персонажі, які борються з ним. Крім того, однією з найважливіших характеристик жанру жахів є використання лексики, що має на меті викликати в читача страх, емоційне напруження та відчуття тривожного очікування. Цей ефект досягається завдяки використанню лексики з негативною конотацією, відповідних оцінних лексем, голосового наслідування та повторів, що викликають відчуття тривоги.

Юрій Даценко, сучасний український письменник, вийшов на літературну сцену у 2019 році з дебютним романом «Пастка для різника», який, певною мірою, належить до жанру горору з елементами психологічного трилера. Попри свою популярність серед читачів, цей жанр не дуже поширений в українській літературі.

Події роману відбуваються наприкінці XIX століття в Проскуріві (нині Хмельницький). Перед читачем постає детективна історія, яку автор майстерно наповнює елементами таємничості, жаху та стилістично виразними мовними засобами. Ми читаємо загадкові історії самого Проскурова (автор ретельно опрацював важливі архівні матеріали). У романі йдеться про різні загадкові вбивства дівчат, які змушені неетично заробляти на життя, і про хірурга Якова Ровнера, якому доводиться розслідувати ці злочини й паралельно лікувати пацієнтів.

Насамперед варто звернути увагу на структуру тексту роману «Пастка для різника». Для створення емоційно-психологічного контрасту автор використовує курсивний друк, який одразу ніби перекидає читача з однієї реальності в спотворену реальність антигероя – Різника. За допомогою цього прийому демонструється внутрішній світ і відображається уявний монолог маніяка-злочинця, за яким слідкує читач протягом усього роману. Стан Різника можна описати як складний комплекс емоцій, що поєднує в собі страх, розгубленість, біль, а також темні імпульси, які здаються самому герою порятунком, втечею від реальності, яку він не здатен та й не хоче прийняти. Емоційні реєстри втечі та страху головного антигероя змальовано в тексті нанизанням і протиставленням дієслів: *Він їхав світ за очі. Чи, краще, не брехати самому собі й зізнатися, що не їхав – тікав.* Фразеологізм *тікав світ за очі* передає хаотичний, безцільний рух, що є радше емоційним, ніж фізичним. Герой не просто їде, а намагається втекти від свого минулого, від себе, від спогадів. Так, герой тікав, відчуваючи загрозу, яка переслідує його навіть на рівні уяви: *Десь далеко за видноколом причаїлася незрозуміла загроза, що жалючими батогами переїчила змилених коней його втечі.* Широка метафора *загроза жалючими батогами змилених коней його втечі* в тексті сприймається як щось живе й агресивне, що штовхає героя вперед, змушуючи його бігти, навіть коли сили закінчуються – він мов загнаний звір, а коні його втечі біжать, керовані страхом. Це уособлення страху й переслідування створюється автором через використання таких експресем

як *жалючі* – Який має властивість жалити. *перен.* Дошкульний, різкий; *переїчити* – від ПЕРІЩИТИ, сильно бити, сікти, шмагати [6].

Минуле постійно переслідує героя у вигляді тягаря болісних спогадів, реалізованих в тексті стилістично навантаженими прикметниками, дієприкметниками та дієсловами: *Спогади назавжди лишаються з ним. Пошматовані, уривчасті, з вихопленими миттєвостями, що застрягли в мозку.*

Ю. Даценко ретельно вимальовує психологічний злам свого героя через образ матері, яка в його спогадах перебуває в стані емоційної апатії, що лише посилює його власне почуття ізольованості та несприйняття світу: *Мама по-довгу плакала й заціпеніло сиділа біля заляпаного вікна, об яке постійно переїчив дощ.* Внутрішній світ матері так само забруднений, затьмарений і похмурий – *заляпаній*, як і зовнішнє середовище, а вікно символізує бар'єр між світом і її відчуженим станом, вона відчуває безсилля і тисне своїм тілом до стіни, ніби шукаючи в ній опору чи порятунку. *Стіна* в цьому контексті – символ внутрішньої замкненості та ізоляції. Емоційні реакції жінки коливаються між любов'ю, сварками та байдужістю, що неодмінно залишить відбиток на дитячій психіці: *Вона наче відсторонювалась від усього, завмираючи біля брудної стіни, втискаючись у неї лобом.* У такі миті вона *не реагувала на його згорьований плач, не чула криків, не відчувала нічого.* Вона *сварилася, тієї самої миті обціловуючи його мокре личко.* Калейдоскоп дій, виражений дієсловами *відсторонювалась, завмирала, втискалась, не реагувала, не чула, не відчувала, плакала, сиділа, сварилася, обціловувала* особливо виразно сприймається на тлі постійної, за спостереженнями самого різника, характеристики-якості його дитячого існування: *постійно переїчив дощ.* Автор намагається певною мірою пом'якшити дитячий образ свого героя, тому й використовує зменшено-пестливу лексему *личко*, увиразнюючи її дієсловом *обціловувати*. Порівняння маминої любові з вогником, який може горіти або згаснути – кульмінація зламу психічного стану, усвідомлення початку перетворення: *Мамина любов почала згасати.* Почуття матері до дитини зникають, як вогонь, що поступово згасає. Метафорою *любов згасала* автор підводить ризик в завершенні процесу відчуження та втрати тепла між мамою та маленьким хлопчиком.

Зображення емоційного відсторонення, похмурих картин минулого, пересипаних такими емотивами як *мама, личко, згорьований плач* ріжуть свідомість читача, змушу-

ючи нести тягар спогадів антигероя, його дій разом із ним.

Згасання любові матері – це початок фази формування внутрішньої темряви, і герой звертається до «нього» – темного аспекту свого ества, який пропонує йому спосіб порятунку через полювання і насильство: *І тоді звідкілясь із найтемнішого кутка, заснованого павутинням, з'явився він – той, хто прийшов йому на допомогу.* Контекстуальне поле ще більше увиразнює і спотворює образ «того, хто прийшов на допомогу»: куток – *найтемніший*, та ще й *заснований павутинням*. Саме таємних кутків із павутинням боїться більшість дітей. Автор вдається до стилістичної фігури контекстуального оксиморону, ситуативно поєднуючи контрастні поняття *допомога* – *вбивство, полювання*. Опис цієї темної сторони душі Різника, малює читачам спотворену картину ілюзії контролю і сили, хоча насправді автор ще більше занурює свого героя в темряву. «*Той, хто прийшов йому на допомогу*» – уособлений образ темної сторони героя, його внутрішній демон – «він», який почав керувати його діями та емоціями.

Процес полювання на *здобич* (дівчата-повії) стає для Різника одночасно привабливим і легким, що викликає суміш задоволення й відчаю: *Як просто полювати, як легко йшла до рук здобич!* – це свідчення морального розладу й втрати людяності. Полювання сприймається як легкий вихід, засіб зняття напруги. Тут віддієслівні іменники *полювання, здобич* – символи деградації, втрати емпатії та моральних принципів. У цьому контексті стилістично емною є лексема *бог*, яка контрастує з іменниками *полювання, здобич*, а також експресивним словосполученням *недолуге місто: Адже так приємно було почуватися богом, чийй волі підвладна кожна жива істота в цьому недолугому місті.* Ці стилістичні засоби виписування внутрішнього ества Різника створюють багатшарову картину психологічного стану героя, його внутрішнього конфлікту та боротьби між боєм і темними інстинктами; підкреслюють трагічність його шляху і те, як глибокі травми впливають на його дії.

Окремої уваги заслуговує образ міста, де власне динамічно й розвивається детективно-містичний сюжет. Простежується дві репрезентації Проскурова: одна – очима антигероя, інша – очима самого автора та його героя Якова Ровнера, який протягом роману полює на «зарізяку». Образ міста в творі змальовано багатогранно, із використанням багатого сенсорного опису, що передає атмосферу, емоції й життя провінційного містечка кінця XIX ст. Проскурів для Різника – «*місто неполаханих*

зайців», де *зайці* в уяві персонажа – легковажні, безтурботні або дурні, недоумкуваті мешканці міста, які ще не зустрілися з тим пекельним жахом, у який планує занурити їх Різник. Тому й оцінний дієприкметник дібрано відповідний – *неполаханих*, тобто *яких не лякали, не полахали*[6]. Місто здається героєві відчуженим і бездушним. Пустка та ізоляція підсилюють його відчуття самотності. Негативно-оцінні характеристичні іменники *бруд* і *сморід* – ключові зорові та запахові образи, що закарбувались в його пам'яті: *Бруд і сморід – ось і все, що він пам'ятав.* БРУД – 2. перен. Розпуста, аморальна поведінка, нечесні вчинки і т. ін. СМОРИД – перен. Про те, що викликає почуття огиди, відрази до кого-, чого-небудь [6]. Ю. Даценко дуже влучно добирає означені іменники, оскільки у хворій уяві Різника Проскурів – розпліднювач розпусти й аморальності, що викликає в нього почуття огиди. Знецінення ним цього провінційного містечка відбувається крізь призму свого «призначення» – фізичного знищення представниць тієї самої розпусти. І в цьому процесі він бачить себе *богом*. Ця уява про власну могутність контрастує з реальністю його внутрішньої слабкості та морального розпаду: *Адже так приємно було почуватися богом, чийй волі підвладна кожна жива істота в цьому недолугому місті.* Місто здається вбивці хаотичним і дріб'язковим, тому й зводиться до кількох незначущих деталей: *Теж мені місто! Перехрестя двох вулиць, де він зустрів ту шльондру. Та ще одне перехрестя, де порішив свою першу...* І в цьому описі автор концентрує всю зневагу Різника до людей і всього, що його оточує. Проскурів нагадує герою міста, які він відвідував раніше, проте саме воно має особливий характер занедбаності: *бруд, сморід, недолуге місто.* Він відчуває ворожість: навіть повітря тут сприймається як отруєне, що викликає фізичний дискомфорт: *«Ніби саме повітря було просякнуте отрутою, що чорними вервечками висотувалася із безлічі димарів».* Це розширене метафоричне порівняння відображає душевний стан Різника – отруєність власними діями та думками. Місто очима вбивці постає як місце ізоляції, бруду та хаосу, де він відчувається ворожим і відчуженим. Його сприйняття спотворене внутрішньою темрявою, яка робить місто не лише декорацією для злочинів, але й символом його деградації.

Висновки. Мовно-стилістичні особливості роману «Пастка для різника» є одним із ключових чинників, що формують його художню цінність, реалізовану в жанрі горору. Через багатство лексики, майстерність у створенні

метафор і символів, а також через стилістичні прийоми автор вдало передає психологічну складність героїв, атмосферу провінційного міста та трагізм особистої історії свого героя. Добір лексико-стилістичного та тропейного

інструментарію роману не лише підсилює емоційний вплив на читача, формує в нього емоції страху, тривоги, але й дозволяє глибше зрозуміти внутрішні конфлікти персонажу й основні ідеї твору.

Література:

1. Божко О. С. Лінгвальна репрезентація атмосфери саспенс в англомовних художніх творах жанру хоррор: семантико-когнітивний аспект: *автореф. дис ... канд. філол. наук*: 10.02.04. Херсон, 2018. 19 с.
2. Борзова М. «У драговині визначень та змін, які невтомно множаться як цвіль у «Будинку Ашерів»: атрибутивні ознаки горор-жанру. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2023. Вип. 1(33). С. 16–23. URL: <https://philology-journal.com/index.php/journal/issue/view/18> (дата звернення 24.12.2024).
3. Гудманян А., Іванова А. Генеза та жанрові особливості літератури жахів з позиції сучасної науки про переклад. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 36. С. 12–17. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/12197> (дата звернення 29.12.2024).
4. Даценко Ю. Пастка для різника: роман / Юрій Даценко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Досуга», 2019. 320 с. URL: <https://knigogo.top/chitati-online/pastka-dlya-riznyka/> (дата звернення 28.12.2024).
5. Марчак О. Текстова репрезентація атмосфери саспенс у романі Сьюзен Гілл «Туман у Дзеркалі». *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2021): матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 07 жовтня 2021 р. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2021. С. 38–41.*
6. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення 20.12.2024).
7. Трофименко А. Жанрові особливості літератури жахів. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Збірник наукових праць (філологічні науки)*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка. Вип. 17. 2021р. С. 72–78. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/551> (дата звернення 26.12.2024).